

Laurențiu Nistorescu

Un actor discret al războaielor mithridatice: sacerdoțiul dionysiaco-apolinic (I)

A Discreet Actor of the Mithridatic Wars: the Dionysian- Apollinic priesthood (I)

Abstract: *In the confrontation between the Hellenistic commonwealth and Rome's increasing power, which overlapped the political movements that annihilated the republican regime in Italy, the religious institutions seem to have played a more important role than it was believed. The fact that Mithridates Eupator (the initiator of the political programme under which Burebista's united tribes developed) also bore the surname Dionysus reveals deeper connections.*

Cuvinte cheie: *Mithridates, războaiele romano-elenistice, sacerdoțiul dionisiac, Burebista*

Keywords: *Mithridates, Roman-Hellenistic wars, Dionysiac sacerdotium, Burebista*

În pofida promisiunilor lui Cato cel Bătrân, care revendica de la tribuna Senatului Romei, drept condiție a păcii universale, distrugerea Cartaginei¹, după ce capitala lui Hannibal a fost rasă, literalmente, de pe fața pământului, războiul a însăngerat neîntrerupt apele Mediteranei², fiecare conflagrație hrănind-o pe următoarea. Campaniile militare ale unei Republici Romane care nu a riscat să-și demobilizeze forțele după confruntarea pe propriul teren cu Hannibal s-au prelungit spre Illyria³, Macedonia⁴, Gallia⁵, Grecia⁶,

1. Plutarh, Cato cel Bătrân, 27, 1: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*

2. Folosim expresia ca metaforă, cu scopul de a pune în evidență interdependența crescândă a entităților politice din bazinul mediteranean, dar și faptul că această viitoare „Mare Nostrum” a Imperiului Roman a jucat un rol din ce în ce mai important în proiectarea la distanță a puterii în expansiune a Cetății Eterne.

3. Războaiele cu neamurile de pe malul estic al Adriaticii au debutat în paralel cu confruntarea cu Cartagina și în directă conexiune cu acest conflict, desfășurându-se între anii 229-228 î.Hr., 220-219 î.Hr. și 169-167 î.Hr.

4. Confruntarea cu regatul de la Pella s-a desfășurat în anii 214-205 î.Hr., 200-196 î.Hr. și 171-168 î.Hr., soldându-se cu lichidarea existenței statale a Macedoniei; un al patrulea așa-zis „război macedonean”, din anii 150-148 î.Hr., care s-a limitat la condiția de rebeliune antiromană, n-a reușit să modifice acest statut.

5. O primă serie de campanii desfășurată de forțele romane pe teritoriul viitoarei provincii Gallia s-a desfășurat în anii 225-200 î.Hr., de asemenea în strânsă legătură cauzală cu confruntarea dintre Roma și Cartagina.

6. În 195 î.Hr. s-a desfășurat războiul cu Sparta, în 191-189 î.Hr. – cel cu Aetolia, iar în 146 î.Hr. – cel cu

Asia Mică și Siria⁷, respectiv, Hispania⁸ și nordul Africii⁹. Consecințele acestui efort de război transgenerațional susținut de societatea italică s-au resimțit *urbis et orbis*. În interiorul societății romane, mașina de război romană a modificat structurile, ierarhiile și solidaritățile politice¹⁰, a extins manifestările de suveranitate (legitimătate politică exclusivă) ale Romei dincolo de teritoriul natural al Italiei, dar, totodată, a pus în evidență, inclusiv prin manifestări eminentamente revoluționare, și limitele instituționale ale regimului republican¹¹. În Orient – Occidentul bazinului mediteranean a fost supus în acest răstimp unui proces de integrare politică, iar entitățile rămase în afara edificiului statal/suprastatal roman¹² reprezentau o contrapondere instituțională ne semnificativă¹³ - edificiul statal roman ajunge în contact nemijlocit cu o ordine de drept internațională rezultată din simbioza cultural-politică greco-persană (*status-quo* pentru care am propus și utilizat sintagma *commonwealth elenistic*), care resimte din plin, mai ales după desființarea unor actori statali de prestigiu în regiune, precum Macedonia și Grecia/Achaia, presiunea noului hegemon politico-militar și este în egală măsură condiționată și sedusă la/de proiectul contrapunerii unei rezistențe de bloc¹⁴.

În acest context, între anii 89 și 63 î.Hr., în bazinul Mediteranei, dar cu interconexiuni pe vaste spații adiacente, se desfășoară o conflagrație care întrunește toate caracteristicile specifice unui „război mondial”: implicarea în conflict a unui număr foarte mare de actori instituționali, acoperirea prin campaniile militare a unor teritorii vaste (de la Atlantic la Caucaz și din Crimeea în Delta Nilului), anvergura efectivelor militare angajate (cu armate care ating și câteva sute de mii de combatanți) și, mai ales, consecințele conflagrației, circumscrise redefinirii ordinii globale.

Achaia, care a avut drept consecință lichidarea independenței grecești.

7. Războiul romano-sirian s-a derulat între anii 192-188 î.Hr., iar cel cu Galatia în 189 î.Hr.

8. Între anii 181-179 î.Hr. și 154-133 î.Hr. au avut loc așa-numitele „războaie celtibere”, iar în perioadele 155-139 î.Hr. și 87-81 î.Hr., confruntări cu neamurile coalizate ale Lusitaniei.

9. Așa-numitul „război cu Jugurtha” al Numidiei s-a desfășurat în anii 112-106 î.Hr.

10. Poate cea mai importantă manifestare a acestei mutații este apariția unei solidarități de tip „național” într-o peninsulă italică unificată aproape exclusiv prin forță în jurul Romei, care s-a verificat și prin faptul că „războiul cu aliații” (cu italicii care nu dețineau cetățenia romană), din anii 90-88 î.Hr., au avut obiective social-politice, dar mai ales consecințe ce țin mai mult de logica „contractului social” intern și mai puțin de competiția dintre surse de suveranitate.

11. Acest fapt a devenit vizibil chiar în orizontul de timp analizat în acest demers, prin cele două „războaiele civile” dintre taberele lui Marius și Sulla, din anii 88-87 î.Hr. și 82-81 î.Hr.

12. Este dificil să tranșăm, în termeni politico-juridici fermi, pentru acest orizont cronologic, disputa dintre partizanii definirii Romei ca stat sau ca suprastat.

13. Conflictele armate ale Romei cu boiomii (din 194 și 193 î.Hr.), cimbrii (din 113-101 î.Hr.) ș.a. au aspectul reglementărilor unor probleme de frontieră, în regiuni în care nu s-au format și dezvoltat instituții statale durabile – prin contrast cu un Orient în care instituția eminentamente statală constituia, de secole, regula organizării social-politice.

14. Singura experiență a coalizării entităților etno-politice din această regiune într-un efort beligerant comun, specific blocurilor politico-militare a fost cea care a generat apariția *commonwealth*-ului *elenistic*: rezistența în fața Imperiului Persan, care a avut drept catalizator așa-numitul Imperiu Macedonean creat de Filip al II-lea (tatăl lui Alexandru cel Mare), dar la care s-au raliat Egiptul și alte entități etno-politice ajunse sub dominația medo-persană. De la moartea lui Macedon și până în ajunul „războaielor mithridatice”, componentele acestui *commonwealth* s-au contrapus unele altora, uneori formând coaliții parțiale, aproape neîncetat – ceea ce nu a afectat însă unitatea acestei regiuni de bloc cultural (sub anumite aspecte, chiar cultural-lingvistic) și mai ales economic (și este suficient să invocăm aici hegemonia etalonului monetar macedonean).

Ofensiva lui Mithridate: protagoniști și desfășurare

În mod convențional, se admite că epopeea războaielor mithridatice a debutat în anul 86 î.Hr., când Roma, aflată deja în expansiune în Asia Minor¹⁵, și Regatul Pontului¹⁶, condus de până atunci filo-romanul¹⁷ Mithridates al VI-lea, au intrat efectiv în război. În realitate, conflictul romano-pontic a reprezentat o prelungire a situațiilor conflictuale istorice ale acestei regiuni, pe care extensiunea statală a Romei, prin provincia Asia, n-a făcut decât să le amplifice. În acest context, în anul 89 î.Hr.¹⁸, la sugestia și cu sprijinul logistic al Romei, regele Nicomedes Philopator al Bithyniei îl atacă pe Mithridates, angajat în acel moment într-o campanie de expansiune a domeniului său teritorial¹⁹. Încercarea de a aplana litigiul pe cale diplomatică²⁰ eșuând, atât Roma, cât și Regatul Pontului demarează pregătirile pentru un conflict militar direct. În 88 î.Hr., înainte ca trupele romane de intervenție să se angajeze în campanie, armata lui Mithridates îl înfrânge pe Nicomedes în bătălia de la râul Amnias. Iată, potrivit lui Appian²¹, protagoniștii acestei confruntări care va prefața războaiele propriu-zis ”mithridatice”: în tabăra lui Mithridates - 250.000 de pedestrași, 40.000 de călăreți și echipajele a vase, puse sub comanda fraților Neptolemus și Archelaus (constituind armata regală, recrutată din toate teritoriile nou-anexate la Regatul Pontului²²), la care s-au adăugat 10.000 de călăreți recrutați din Armenia Mică și comandați de Archathias (fiul lui Mithridates) și Doryalus, precum și 130 de care de război, aduse de Craterus; în tabăra lui Nicomedes – 50.000 de pedestrași și 6.000 de călăreți comandați de regele Bithyniei, trei corpuri de câte 40.000 de luptători (călăreți și pedestri), comandate de Lucius Cassius, proconsulul provinciei romane Asia și generalii romani Quintus Oppius și Manius Aquilius, precum și flota romană de la Byzantium, comandată de Minucius Rufus și Gaius Popillius.

Victoria lui Mithridates constituie debutul unei campanii de luare în stăpânire a

15. Expansiunea autorității Romei în peninsula Asia Minor a debutat în anul 190 î.Hr., când armata romană de intervenție înfrânge decisiv trupele Imperiului Seleucid, în bătălia de la Magnesia (Livius 37, 38-44; Appian, *Syriaca* 30-37); conflictul prelungea starea de beligeranță cu Cartagina (Hannibal își găsisse, de altfel, refugiu în această regiune – Livius 33, 45 și urm.) și cu Macedonia (al doilea război macedo-roman se afla în plină desfășurare). Tratatul de la Apamea, din 188 î.Hr. (Livius 38, 37, Appian *Syriaca* 39), a creat Regatul Peramului, un stat clientelar Romei, care va fi anexat ca provincie a acesteia în 133-131 .Hr.

16. Întemeiat în anul 281 î.Hr. ca regat de sine stătător, de către fondatorul dinastiei Mithridates, Regatul Pontului (la Strabon, *Geografia* 12, 1, 4, el însuși nativ al regiunii, Cappadocia Pontului) continuă instituția unei satrapii persane, devenită ulterior provincie macedoneană și, mai apoi, parte a Imperiului Seleucid.

17. Bunicul și tatăl lui Mithridates al VI-lea, pe care i-a succedat la tron, au promovat o politică de alianță cu Roma, care i-a permis lui Mithridates al V-lea Eupator să anexeze temporar Frigia.

18. Appian, *Mithridates* 11-12

19. Acesta încorporase până atunci la regatul său Colchida, domeniul regelui scit Palacus, Regatul Bosporan (Crimeea), precum și părți din Paphlagonia și Galatia.

20. Mithridates trimite în același an o ambasadă la romani, condusă de Pelopidas (Appian, *Mithridates* 12-14), dar în paralel își continuă politica de expansiune teritorială, alungându-l pe Ariobarzanes din Cappadocia (Appian, *Syriaca* 48). Se pare însă că Mithridates nu s-a limitat la un răspuns diplomatic în relația cu Roma: este foarte probabil ca atacul pe care regele Sothinius al Regatului Traciei îl efectuează asupra provinciei romane Macedonia (de unde este respins de forțele lui C. Sentius – Livius, *Periochae* 74, Cicero, *In Pisonem* 84) să fi fost sincronizat cu regele Pontului.

21. Appian, *Mithridates* 17-18

22. Sunt distinct menționați, spre exemplu, o sută de călăreți sarmați (Appian, *Mithridates* 19)

Bustul lui Mithridates de la Muzeul de Arheologie din Odessa (Foto S.P. Kershaw)

teritoriilor ocupate de Roma în Asia Minor (unde regele Pontului este primit ca eliberator de o parte a autohtonilor²³, numește satrapi/guvernatori, dar declanșează totodată și o persecuție de amplitudine împotriva coloniștilor romani și a partizanilor acestora²⁴), precum și al unei ample ofensive diplomatice menite să constituie o amplă alianță antiromană²⁵ în lumea pan-elenistică. La Roma, suita de înfrângeri suferite în Asia Minor, deschisă la Amnias și finalizată lângă Proton Pachion, cu înfrângerea trupelor comandate de Manius Aquilius și abandonarea Bithyniei, a provocat desemnarea drept comandant al campaniei împotriva lui Mithridates a generalului Lucius Cornelius Sulla²⁶ – care pășea astfel decisiv pe calea spre concentrarea întregii puteri din stat – alimentând totodată competiția acestuia cu Gaius Marius²⁷.

În ceea ce-l privește pe Mithridates, flota acestuia suferă o primă înfrângere semnificativă în fața Rhodosului, aflat sub comanda proconsulului Lucius Cassius²⁸. Episodul nu-i împiedică planurile, regele Pontului ordonând o campanie maritimă²⁹ asupra Greciei, pusă sub comanda lui Archelaus, care înfrânge rezistența romană

23. Așa procedează locuitorii din Magnesia, Efes, Mytilene, insula Kos ș.a. (Appian, *Mithridates* 21-23)

24. O parte a actelor de persecuție sunt puse de Appian, în mod interesant, în relație cu unele culte din regiune: efesenienii filo-romani care și-au căutat adăpost la templul lui Artemis au fost măcelăriți chiar în sanctuar, pergamienii au fost săgetați în templul lui Aesculap, o parte a coloniștilor romani au fost uciși în templul zeiței Vesta, cu complicitatea neamului caunilor, iar o altă parte au avut aceeași soartă, cu sprijinul locuitorilor cetății Tralles, lângă templul Concordiei (Appian, *Mithridates* 23). Appian lasă să se înțeleagă că, cel puțin în unele cazuri, este vorba de sacrificii rituale, practică încă larg răspândită în Orient, dar expres interzisă de Senatul Romei în anul 97 î.Hr. (Plinius cel Bătrân, *Historia Naturalis* 30, 12)

25. În acest context, regele Arsaces al Persiei primește o propunere de alianță din partea lui Mithridates (Sallustius, *Historiarum Fragmenta* 4, 67), iar cetățile Laodiceia și Mytilene își probează fidelitatea față de regele Pontului predându-i acestuia pe comandanții romani care se refugiaseră după zidurile lor: Q. Oppius (Livius, *Periochae* 78, Appian, *Mithridates* 20) și, respectiv, M. Aquillius (Appian, *Mithridates* 21). Demnă de semnalat este și intenția unora dintre grupările de italici înfrânate de Roma în Războiul Aliaților de a-i cere sprijinul lui Mithridates (Diodorus 37, 2), gest care anunță ”al doilea front” deschis de tabăra elenistică în Italia, un deceniu mai târziu, prin Spartacus (Nistorescu 2015)

26. Appian, *Mithridates* 22

27. În contextul confruntării cu tabăra lui Sulla, care a degenerat în război civil, Marius și-a disputat cu acesta, în fața Senatului, comanda campaniei împotriva lui Mithridates (Plutarh, *Marius* 34). Confruntarea armată dintre Sulla și Marius se extinde, la rândul său, din Italia centrală până și nordul Africii romane (Cartagina și Numidia).

28. Appian, *Mithridates* 24-25. Insula Rhodos devenise refugiul coloniștilor și trupelor romane retrase din Asia Minor din fața persecuției mithridatic.

29. Appian, *Mithridates* 28. Nu avem date despre efectivele flotei mithridatice (care este descrisă doar ca „foarte mare”), dar putem deduce că echipajele vaselor reuneau câteva zeci de mii de luptători, devreme ce

și ocupă insula Delos³⁰, asigurându-și astfel alianța atenienilor³¹. Exemplul acestora a fost urmat rapid de alte comunități majore ale Greciei, precum lacedaemonienii și beoțienii, în vreme ce un alt corp expediționar trimis de Mithridates în Grecia, sub comanda lui Metrophanes, a devastat Eubeeea și Magnesia. Contraofensiva romană se reorganizează sub conducerea guvernatorului Macedoniei, Gaius Saturninus, al cărui adjunct, *pro questorul* Quintus Braetius Sura, lansează mai multe contraatacuri terestre și maritime, iar apoi, după ce primește 1.000 de călăreți întărire din Macedonia, se confruntă frontal cu trupele elenistice, într-o bătălie de trei zile, dar terminată indecis, la Chaeroneea³². La începutul anului 87 î.Hr., Sulla – care-și consolidase temporar³³ poziția la Roma și în Italia – preia efectiv comanda operațiunilor împotriva lui Mithridates³⁴, obligându-i pe beoțieni să-și retragă sprijinul față de acesta³⁵ și supunându-i pe atenieni unui asediu dur³⁶. Conflictul romano-elenistic continuă să se extindă: la sugestia lui Mithridates, traci atacă Epirul și devastează templul lui Zeus de la Dodona³⁷, iar geții contribuie la formarea unei noi armate de intervenție a coaliției pan-elenistice, care este pusă sub comanda lui Dromichetes³⁸ și a fiului său Archatias și trimisă în Grecia, în sprijinul lui Archelaus³⁹. Noua armată mobilizată de tabăra lui Mithridates are, de asemenea, dimensiuni semnificative: 120.000 de combatanți, furnizați (în ordinea aportului) de traco-geți – predominanța acestora fiind certificată și de desemnarea lui Dromichetes drept vicecomandant – pontieni, sciți, cappadocieni, galatieni și phrigieni⁴⁰. În paralel, intră în scenă și așa-numiții „piraiți cilicieni”, care hărțuiesc vasele romane, perturbând serios aprovizionarea cu grâne a Italiei⁴¹, deja afectată de confruntările armate dintre taberele lui Sulla și Marius, dar și de insurecția împotriva autorității Romei a samniților și altor comunități încorporate în Statul Roman⁴².

---

ofensiva produce 20.000 de victime în zona Cicladelor și Atenei.

30. Detaliu care ne atrage atenția, Delos era unul dintre ele mai prestigioase centre de cult „transnaționale” din Mediterana, având în plus notorietatea de loc de naștere al divinităților Apollo și Artemis.

31. Atena trece de partea lui Mithridates și este răsplătită cu tezaurul sacru de la Delos, care este încredințat nobilului atenian Aristion.

32. Appian, *Mithridates* 29.

33. Italia centrală continuă să fie răvășită de războiul civil, context în care Sulla este, în același an, declarat inamic public (Livius, *Periochae* 80, Appian, *Mithridates* 51).

34. Appian, *Bellum civile* 64.

35. Appian, *Mithridates* 30.

36. Livius, *Periochae* 81, Appian, *Mithridates* 30-32.

37. Dio Cassius, *Historia Romana*, 31, 101, 2. Textul acestei singure mențiuni a episodului de la Dodona este fragmentar.

38. Este vorba, evident, de un alt Dromichetes decât adversarul lui Lisimach. Despre apartenența acestuia la Regatul Geției, la Nistorescu A.

39. Ne atrage atenția, în contextul problematicii demersului nostru, faptul că generalul cappadocian Archelaus este foarte apropiat de sacerdoțiul suprem din Comana, Cappadocia, demnitate pe care o va ocupa mai apoi și fiul său – care, *nota bene*, își va asuma, chiar în contrast cu sprijinul promit din partea lui Pompei, descendența (poate sacerdotală) din Mithridates.

40. Appian, *Mithridates* 41.

41. Appian, *Mithridates* 92. Este vorba de aceleași forțe navale care vor interveni un deceniu mai târziu (abandonând însă angajamentul în momentul-cheie), în episodul final al așa-numitei ”răscoală” a lui Spartacus.

42. Livius, *Periochae* 80; Appian, *Bellum Civile* 68. Starea de insurecție a acestor comunități, care-și vor păstra și după înfrângere capacitatea de a mobiliza forțe armate profesioniste, va alimenta, peste un deceniu,

Templul lui Apollo-Dionysos de la Delos
(Foto <http://www.ancient.eu/delos/>)

armata generalului mithridatic Archelaus este aproape complet nimicită⁵⁰. Ca represalii, Mithridates execută elita conducătoare din Galatia, suspectată de pactizare cu romanii⁵¹, relocându-și totodată partizanii din Chios în inima propriului regat și construindu-și, la

La începutul anului 86 î.Hr., Sulla încearcă să contracareze supremația maritimă obținută de Mithridates încercând inițial să angajeze flota Rhodosului, iar după ce aceasta se dovedește a fi incapabilă să spargă blocada, trimițându-l pe Lucius Licinius Lucullus să obțină sprijinul forțelor navale din Egipt și Siria⁴³. În Grecia, forțele romane și cele mithridatice (comandate de Archelaus) se confruntă lângă Pireu-Atena, fără un rezultat concludent⁴⁴, ceea ce-i va permite totuși lui Sulla să captureze Atena⁴⁵; acesta va pedepsi elita ateniană pentru alianța cu Regatul Pontului, executându-l pe tiranul Aristion, dar va permite cetății să-și păstreze anumite privilegii urbane⁴⁶. În pofida acestei pierderi, tabăra mithridatică își continuă operațiunile în Balcani, un atac al forțelor comandate de generații pontieni Archatias și Taxiles asupra Macedoniei fiind amplu sprijinit de o nouă invazie tracică⁴⁷. Noi confruntări între forțele romane și cele panelenistice se dau lângă Pireu-Atena⁴⁸, Elateia și, într-o bătălie decisivă, la Chaeroneia⁴⁹, unde

---

”al doilea front” deschis în Italia sub coordonarea lui Spartacus.

43. Appian, *Mithridates* 33.

44. Appian, *Mithridates* 34-37.

45. Appian, *Mithridates* 38.

46. Livius, *Periochae* 81; Appian, *Mithridates* 38.

47. Livius, *Periochae* 81, 82; Appian, *Mithridates* 35.

48. Appian, *Mithridates* 40-41.

49. Livius, *Periochae* 82; Appian, *Mithridates* 42-45.

50. Din cei circa 120.000 de combatanți angajați, forțele conduse de Archelaus, Dromichetes și Taxiles vor pierde 110.000. În vreme ce Archelaus supraviețuiește, Dromichetes are, foarte probabil, soarta majorității combatanților, el nemaifiind menționat nici în evenimentele legate de epopeea mithridatică, nici în alte contexte. Insistăm asupra faptului că această dispariție este de natură să explice (sincronismul cronologic fiind perfect: ne aflăm în momentul în care Sulla preia puterea la Roma) starea de excepționalitate care apare în Regatul Geției și care-l determină pe sacerdotul suprem al acestuia, Deceneu, să călătorească în Egipt, iar mai apoi să încheie alianța cu Burebista (detalii, la Nistorescu A). Ne punem aici întrebarea dacă nu cumva Dromichetes Mithridaticul este indirect menționat și în inscripția de la Donyopolis, dedicată lui Akornion, unde se menționează că acesta s-a dus la (Z/S)Argedava, la „tatăl aceluia...” – configurându-se ca logică interpretarea că deplasarea s-a făcut la tatăl comandantului dispărut pe câmpul de luptă de la Chaeroneia.

51. Appian, *Mithridates* 46. Represaliile se extind și pe coasta provinciei romane Asia, unde victoria romană a stimulat atitudini anti-mithridatice (Livius, *Periochae* 82).

frontierele estice ale imperiului personal, noi alianțe⁵². De asemenea, liderul coaliției pan-elenistice reușește să mobilizeze încă o armată de intervenție, numărând de această dată 80.000 de luptători, care este pusă sub comanda lui Dorylaus și trimisă în sprijinul lui Archelaus, rămas cu efective de doar 10.000 de oameni⁵³; noua armată este înfrântă de trupele lui Cornelius Sulla în bătălia de la Orchomenus, ceea ce-l obligă pe Archelaus să inițieze negocierile de pace. Confruntările vor mai continua însă și în cea mai mare parte a anului 85 î.Hr., când Roma reușește să-și generalizeze contraofensiva: generalul Lucius Licinius Lucullus reușește să organizeze o importantă forță navală cu ajutorul Rhodosului și a altor aliați⁵⁴, Lucius Valerius Flaccus îl înfrânge pe fiul lui Mithridates în bătălia de la Pergamon⁵⁵, Archelaus este neutralizat (el va schimba ulterior taberele), iar Sulla va dispune o campanie de represalii împotriva neamurilor tracice ale dardanilor, sinthilor și eneților, care participaseră la operațiuni în zona Macedoniei⁵⁶, în vreme ce Lucius Cornelius Scipio va opera cu aceeași motivație împotriva scordiscilor și maedilor⁵⁷. În cele din urmă, spre sfârșitul verii, Sulla și Mithridates reușesc să ajungă la un acord de pace – Tratatul de la Dardanus⁵⁸ – care reface și consolidează pozițiile deținute de Roma în bazinul Mării Egee anterior războiului, dar îi permite regelui Pontului să-și preserveze practic integral domeniul imperial circumpontic.

Ideologie și propagandă în conflagrațiile romano-elenistice

Prima conflagrație romano-elenistică desemnată drept „război mithridatic”⁵⁹ poate fi caracterizat, în terminologia contemporană, drept un „război mondial” nu numai datorită anvergurii sale teritoriale, a efectivelor angajate și a numărului de entități etno-politice (marea lor majoritate având natură statală) antrenate în conflict, ci și prin amplitudinea implicării în conflict a componentelor nemilitare ale societăților angajate (comunități de sute de mii de civili fiind supuse asediilor sau raidurilor de pradă și intimidare, strămutate forțat, iar la limită lichidate), a interferării conflictelor externe cu cele interne⁶⁰, dar mai ales a consecințelor asupra ierarhiilor politice din, deopotrivă,

52. În acest sens, este de amintit înscăunarea pe tron de la Damasc, după o mișcare secesionistă din cadrul Imperiului Seleucid, regele Antiochus al VI-lea, supranumit, ca și Mithridates însuși, Dionysus (Josephus 13, 15)

53. Appian, *Mithridates* 49-50.

54. Appian, *Mithridates* 55. Noua superioritate navală a Romei va fi probată, la scurt timp după constituirea acestei flote, prin înfrângerea flotei pan-elenistice comandate de Neptolemus.

55. Appian, *Mithridates* 52.

56. Appian, *Mithridates* 55.

57. Appian, *Bellum Illyricum* 5.

58. Livius, *Periochae* 83; Appian, *Mithridates* 56-58.

59. Primul „război mithridatic” s-a desfășurat între anii 89 și 85 î.Hr., acesta fiind urmat de un al doilea, în perioada 83-81 î.Hr., respectiv, de un al treilea, între anii 77 și 66 î.Hr.

60. Societatea romano-italică este bulversată, pe durata confruntării cu coaliția lui Mithridates, de un conflict politic armat avându-i ca principali exponenți pe Sulla și Marius, dar și de un război civil (în măsura în care considerăm că populația Italiei constituia un singur corp politic) care-i contrapunea pe supușii italici, cu precădere pe samniți, cetățenilor romani. Numeroase alte societăți politice angrenate în conflict s-au scindat în partizanii și adversarii aliniilor politico-militare dominante: la Atena s-au confruntat fideli și adversarii tiranului Aristion, Imperiul Seleucid a avut parte de secesiunea Siriei ș.a.m.d.

tabăra învingătoare și cea învinsă⁶¹. O altă caracteristică ce conferă atributul „mondial” războiului circummediteranean din anii 89-85 î.Hr. (și într-o măsură mai redusă a celor derivate) – căreia dorim să-i acordăm atenție în cele ce urmează – este dimensiunea pronunțat ideologică a confruntării.

O precizare conceptual-metodologică se impune. Vorbind despre o dimensiune ideologică a așa-numitului „prim război mithridatic”, nu avem în vedere ideologiile civic-politice – deși ne situăm istoric și geografic într-un context în care acestea sunt foarte prolifiche și influente⁶² – ci de interfața dintre concepțiile religioase și viața politică, în temeiul căreia erau motivate (prin mecanisme mai directe și mai pregnante decât în societățile contemporane, dar care s-au perpetuat până în zorii modernității), în termeni axiologici, acțiunile și inacțiunile, mobilizările de resurse și, în ultimă instanță sacrificiile, în sensul cel mai larg al acestui ultim termen. Nu vom greși dacă vom face apel la sintagma ”război sfânt”, valabilă, după cum vom vedea, din perspectiva ambelor tabere, însă este necesar să nu scăpăm din vedere faptul că această fațetă a conflagrației nu avea, totuși, înțelesul și manifestările totalitare din Evul Mediu și epoca modern-contemporană. De altfel, atributul ”război sfânt” nu este rezultatul unei interpretări postfactuale (justificabilă în sine, în măsura în care-și propune să ofere instrumente pentru mai buna înțelegere a trecutului), ci o trăsătură asumată proclamativ de principalul insurgent, regele Mithridates, dar și de numeroși partizani ai acestuia, și pe care tabăra adversă a valorificat-o, firesc, prin reacții de delegitimare.

Asumarea proclamativă la care ne referim este, desigur, gestul lui Mithridates al VI-lea de a-și însuși, în debutul confruntării cu Roma, supranumele Dionysos. Așa cum semnala McGing⁶³, acest gest nu a fost unul conjunctural, ci s-a înscris într-un program politico-ideologic, relațional și, implicit, propagandistic pus în mișcare cu circa trei decenii înainte de confruntarea cu Roma, care era menit să-l proiecteze pe suveranul Regatului Pontului ca exponent legitim al *oikumenei* elenistice din, cel puțin, bazinul Pontului Euxin. Acesta este sensul pe care-l au actul gimnaziarului Dionysos, fiul lui Neon, de a trimite la sanctuarul din Delos, în anul 115 î.Hr., o statuie a viitorului rege Mithridates și a fratelui acestuia, precum și emisiunile monetare ale casei Mithridates, cu circulație la Atena, care comemorau relația specială a lui Mithridates al V-lea (tatăl) cu Delosul⁶⁴ și care vehiculau autoritatea sacră a zeului Apollo Delios⁶⁵. Un deceniu mai târziu, sanctuarul de la Delos se îmbogățește cu un altar/*heroon* dedicat lui Mithridates Eupator de către preotul atenian

---

61. Cel mai relevant aspect al acestei tendințe generalizate îl constituie faptul că regimul republican de la Roma este, *de facto*, deja lichidat, confruntarea militară oferind resursele pentru concentrarea puterii de către gruparea lui Sulla și acapararea puterii de către protagoniștii viitoarelor Triumvirate, care prefăteauză instituirea Pirncipatului/Imperiului.

62. Atât ansamblul greco-ionic (componenta ionică fiind continuată prin statele vest-microasiatice), cât și Roma aveau, la momentul analizat, o tradiție multiseclară a „contractului social”, impus fie prin revoluție, fie prin politici concedate, și formalizată prin numeroase tratate doctrinare, de genul „Republicii” lui Platon, ”Eticii nicomahice” a lui Aristotel ș.a.m.d., sau chiar prin corpusuri legislative precum „Cele 12 Table” etc., în raport cu care se formau și manifestau facțiuni cultural-politice îndeajuns de convergente conceptului modern de partid.

63. McGing 1986, pg. 89-107: „The first war with Rome. Propaganda”

64. McGing 1986, pg. 89 și urm.

65. Vezi anexa „Relația sacerdoțială Dionysos-Apollo”

Dionysos și Apollo la Delphi (Foto Muzeul Ermitaj, Sankt Petersburg)

Helianax⁶⁶, acesta consemnând, cel mai probabil⁶⁷, momentul în care suveranul Regatului Pontului este investit cu supranumele Dionysos și, implicit, misiunea pe care acest act sacralizator o incumbă. Este vorba, ținem să subliniem, nu de un act de consacrare personală, similar botezului sau convertirii⁶⁸, ci de organizarea unei confrerii dacă nu la inițiativa, cel puțin cu acceptul și sprijinul logistico-relațional pe care sanctuarul de la Delos îl putea oferi. Iar baza de relații de care dispunea rețeaua sacerdoțială dionysiacă (sau dionysiaco-apolinică) din bazinul Mediteranei Orientale era, în acel moment cel puțin, impresionantă. Ea consolida relațiile de rudenie deja statuate între casa Mithridates din Pont și familia domnitoare a Regatului Seleucid – unde, după asasinarea lui Antiochus al VII-lea Grypus (conjuratul de la Delos al lui Mithridates Eupator), ajunge pe tron⁶⁹ Antiochus al XII-lea Dionysus⁷⁰ – precum și cu Egiptul elenistic și alte formațiuni statale (re)structurate după experiența integratoare de formulă persano-alexandrină.

Arsenalul propagandistic pus în mișcare de – sau mai curând pentru – Mithridates Eupator, în perspectiva misiunii sale sacre a fost semnificativ mai amplu. Cu doar doi-trei ani înaintea declanșării confruntării cu Roma, tot la Delos, un anume sacerdot Dikaios

66. McGing 1986, pg. 90 și urm., Kreuz 2009, pg. 132. Dedicăția este pusă în 102-101 î.Hr., inscripția menționându-i și pe aliații regelui Pontului – dintre aceștia fiind identificați *suntrophos*-ul (conjuratul) Gaius al lui Hermaeus, un anonim fiu al lui Antipater (în acel moment secretar al lui Mithridates), viitorul general Dorylaos al lui Philetaerus, medicul Papias al lui Menophilus (medicul de curte al regelui Pontului), Asclepiodorus (tatăl dedicantului atenian Helianax), viitorul general Diophantus al lui Mithares, Ariarathes al VII-lea al Cappadociei (nepot de soră al lui Mithridates) și regele Antiochus al VIII-lea Gripus al Syriei Seleucide.

67. Prezumția, reținută și de McGing, a fost anterior formulată de F. Chapoutier (McGing 1986, pg. 90, inclusiv notele 5 și 6); se semnalează faptul că Mithriates al VI-lea împărtășea calitatea de adorator al lui Dionysos cu vărul său pe linie maternă, regele Antiochus al VI-lea Dionysos al Syriei, prin care se înrudea și cu casa Ptolemeilor Egiptului.

68. Numele dinastic Mithridates indică și o relație privilegiată cu sacerdoțiul lui Mithras; însă atragem atenția că astfel de relații nu erau exclusiviste, cel puțin nu la nivelul elitelor, fapt pe deplin lămurit de cazul lui Akornion de la Dionysopolis, cunoscut nouă drept consilierul lui Burebista: acesta a fost fiul unui anume Dionysos (filiația putând fi și o consacrare personală), și a ocupat, pe rând, demnitățile sacerdotale pentru cultele lui Theos Megas, Sarapis și Theos Samothraces ale cetății vest-pontice (Cole 1984, pg. 73)

69. Succesiunea este parțială, întrucât predecesorul la tron al lui Antiochus, fratele acestuia Demetrios al III-lea, a provocat secesiunea Syriei față de restul Regatului Seleucid.

70. Acesta domnește asupra Syriei între anii 87 și 84, deci pe durata primei confruntări a lui Mithridates Eupator cu Roma. Reținem și faptul că Antiochus Dionysos obține tronul cu sprijinul casei Ptolemeilor de la Alexandria.

îi consacră două dedicații⁷¹, iar în preajma și după declanșarea ostilităților, în susținerea imaginii de exponent și protector al „civilizației” pan-elenistice în fața „barbariei” romane, suveranul Regatului Pontului este onorat cu dedicații sau portretizări statuare la Chios, Milet, Atena și chiar Rhodos⁷², unele dintre acestea construind o paralelă directă cu ipostaza solară Helios⁷³, atribut comun al divinităților pandante Dionysos și Apollo⁷⁴.

Efortul propagandistic al casei Mithridates nu se limita, în mod evident, la cultivarea unei relații privilegiate cu sanctuarul de la Delos – sau, în general, cu cel mai reprezentativ sacerdoțiu al *oikumenei* elenistice – o altă dimensiune explicit atestată a acestei poziționări ideologice fiind revendicarea unei legitimități „de drept universal” pe linia succesiunii persane (sau macedo-persane). În acest sens, poate invocată, spre exemplu, preferința lui Eupator de a afișa descendența persană a familiei sale atât prin invocarea unei genealogii pornind de la Darius I, cât și prin adoptarea, de către reprezentanții masculini ai familiei sale a unor antroponime tradițional persane⁷⁵. Dar, dacă această opțiune se suprapune în bună măsură peste ideologia identitară a statului propriu (Regatul Pontului, ca și Cappadocia vecină, din care s-a desprins, constituindu-se prin emanciparea unei satrapii persane care nu avusese individualitate instituțională la data cuprinderii Asiei Minor în structura Imperiului Persan⁷⁶), dimensiunea sacerdoțială a acestei propagande reprezintă un construct subsumat programului politic de contracarare a expansiunii Romei. După cum vom vedea, această dimensiune sacerdoțială (și, se pare, doar aceasta!) este mecanismul care-i conferă lui Mithridates capacitatea de coalizare în jurul obiectivelor sale a celor mai importante componente ale *commonwealth*-ului elenistic rămase în afara controlului roman - și care va asigura, după moartea regelui Pontului, prin Burebista, pentru încă o generație, vitalitatea frontului anti-roman.

Bibliografie selectivă:

Cole 1984

Cole Susan Goettel, *Theoi Megaloi, the Cult of the Great Gods at Samothrace*, Ed. E.J. Brill, Leiden Chadwick 1976

Chadwick, John, *The Mycenaean World*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge UK

Guthrie 1993

Guthrie, W.K.C., *Orpheus and Greek Religion – A Study of the Orphic Movement*, Ed. Princeton University Press, Princeton, New Jersey

Hojte 2009

Hojte, Jakob Munk, *The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom*, în Hojte, Jakob Munk (ed.), „Black Sea Studies” nr. 9 „Mithridates VI and the Pontic Kingdom”, Ed. Aarhus University Press – Centre for Black Sea Studies, Aarhus, pg. 95-107

71. Kreuz 2009, pg. 132

72. Kreuz 2009, pg. 132-133. Se semnaleză faptul că unele dedicații sunt prilejuate de participarea lui Mithridates la anumite competiții ecevestre

73. Kreuz 2009, pg. 133, care-l citează (nota 24) pe A. Krug.

74. Vezi anexa „Relația sacerdoțială Dionysos-Apollo”.

75. McGing 2009, pg. 205. Succesoratul persan este afirmat și prin adoptarea titlaturii de „rege al regilor” - și ne permitem să atragem atenția că această titlatură va fi asumată și de continuatorul dunărean al programului lui Mithridates, getodacul Burebista.

76. „Etapa macedoneană” (finală) a existenței acestui imperiu este și ea revendicată ca izvor de legitimitate de Mithridates, deopotrivă prin emisiuni monetare care îl prezintă pe regele Pontului ca pe un nou Alexandru cel Mare și prin regizarea comunicărilor directe cu trupele comandate (McGing 2009, pg. 210).

- Isler-Kerenyi 2007
Isler-Kerenyi, Cornelia, *Dionysos in Archaic Greece – an understanding through images*, Ed. Brill NV, Leiden, NL
- Kreuz 2009
Kreuz, Patric-Alexander, *Monuments for the King: Royal Presence in the Late Hellenistic World of Mithridates VI*, în Hojte, Jakob Munk (ed.), "Black Sea Studies" nr. 9 "Mithridates VI and the Pontic Kingdom", Ed. Aarhus University Press – Centre for Black Sea Studies, Aarhus, pg. 131-144
- Leveque 1987
Leveque, Pierre, *Aventura greacă*, vol. I+II, Ed. Meridiane, București
- Livius 1976
Titus Livius, *Ab urbe condita/De la fundarea Romei*, Popescu-Găleşteanu, Paul (trad., ed.), Ed. Minerva, București, vol. I+II
- McGing 1986
McGing, B.C., *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*, Ed. E.J. Brill, Leiden
- McGing 2009
McGing, B.C., *Mithridates VI Eupator; Victim or Aggressor?*, în Hojte, Jakob Munk (ed.), "Black Sea Studies" nr. 9 "Mithridates VI and the Pontic Kingdom", Ed. Aarhus University Press – Centre for Black Sea Studies, Aarhus, pg. 203-216
- Nistorescu 2015
Nistorescu, Laurențiu, *Realitate istorică și mit cultural în receptarea antică și modernă a lui Spartacus*, în Dinu, Dana, Strechie, Mădălina, Gutierrez, Marco Antonio (coord.), "Receptarea Antichității greco-latine în culturile europene", colocviu internațional, ed. a VII-a, pg. 345-358, Ed. Universitaria Craiova – Societatea de Studii Clasice din România, Universitatea Craiova, Universitatea Țării Bascilor
- Olbrycht 2009
Olbrycht, Marek Jan, *Mithridates VI Eupator and Iran*, în Hojte, Jakob Munk (ed.), "Black Sea Studies" nr. 9 „Mithridates VI and the Pontic Kingdom”, Ed. Aarhus University Press – Centre for Black Sea Studies, Aarhus , pg. 163-190
- Strauss-Clay 1996
Strass-Clay, Jenny, *Fusing the Boundaries: Apollo and Dionysos at Delphi*, în „Metis – Anthropologie des mondes grecs anciens”, vol.11/1, pg. 83-100

Webografie:

- Appian
<http://www.livius.org/articles/person/appian-of-alexandria/>, 10.12.2015
- Cicero
<http://www.thelatinlibrary.com/cic.html>, 15.12.2015
- Dio Cassius
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/, 15.12.2015
- Diodorus
<http://attalus.org/info/diodorus.html>, 10.12.2015
- Josephus
<https://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm>, 10.12.2015
- Livius
<http://mcadams.posc.mu.edu/txt/ah/Livy/>, 15.12.2015
- Nistorescu A
<http://laurlucus.ro/bibliotheca-lucus/reconstructe-istorice/dacia-magna-pana-sec-i-dhr/problema-celui-al-doilea>, 5.12.2015
- Plinius cel Bătrân
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/home.html, 10.12.2015
- Plutarh
<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/>, 15.12.2015
- Sallustius
<http://attalus.org/translate/sallust.html#>, 10.12.2015

Anexă I: Note despre relația sacerdoțială Dionyssos – Apollo

Deși obiectivele demersului nostru nu ținesc și aspecte relative la morfologia religiei, am considerat necesar, având în vedere interconexiunile strânse ale cultelor dionisiac și apollinic din contextul geo-temporal al epocii mithridatice, să trecem în revistă principalele aspecte ale acestei relații teogonice privilegiate. Ca divinitate supremă, generatoare de sistem teogonic și sacerdoțial, Dionyssos are veleități polionimice⁷⁷, fiind, așadar, adorată sub o largă varietate de teonime, reflectând ipostaze, epitete și atribute (dar, fără îndoială, și sincretisme istoricizate) diferite. Este dificil de detectat dacă, la origine, Apollo a fost unul din atributele/epitetele lui Dionyssos, eventual ca reflex al unui stadiu anterior al elaborării doctrinei și hagiografiei dinonysiace, sau, dimpotrivă, a exprimat o viziune autonomă, poate chiar provenind dintr-un corpus socio-cultural distinct, asupra realității transcendente. Cert este însă că în conștiința cultural-religioasă greacă, prin intermediul căruia a dobândit universalitate, cultele lui Dionyssos și Apollo sunt asimilate⁷⁸ oarecum simultan și într-un paralelism funcțional care denotă o interdependență profundă. Mișcarea orfică⁷⁹ a preluat (sau, eventual, construit⁸⁰) această dependență, tradiția narativă mitologică greco-ianiană⁸¹ proiectându-l pe Orfeu când ca fiu/sacerdot al lui Dionyssos, când, mai rar ce-i drept, ca descendent al lui Apollo. Hagiografiile celor două divinități, inclusiv așa cum sunt ele reflectate în iconografia preclasică, prezintă un foarte larg set de similitudini, de la imaginea zeului născut dintr-o mamă pământeană persecutată, la relația cu Artemis și/sau divinitățile secundare ale naturii (nimfe, daimoni, menade), accesoriile muzicale, respectiv, la sacrificialitate⁸². Faptul cel mai semnificativ, din perspectiva demersului nostru, rămâne însă acela că instituționalizarea la scară ”transnațională”⁸³ a cultului lui Apollo îl integrează (sau este integrat în) cel al lui Dionyssos: ca să ne limităm la un singur exemplu, cel mai important sanctuar dedicat lui Apollo, cel de la Delphi, îl adora în sezonul de iarnă pe Dionyssos⁸⁴.

77. Guthrie 1993, pg. 41.

78. Procesul are loc, totuși, încă din perioada arhaică a culturii grecești. Cele mai vechi atestări scrise, sub formula *Di-wo-nu-so* (în sistemul grafic al scrierii Linear B) datează din epoca anterioară migrației „popoarelor mării” și a Războiului Troiei, deci din secolele XIII-XII î.Hr., fiind întâlnite în ariile culturilor miceniană și minoică (Chadwick 1976, pg. 85), dar în contexte puternic marcate de contactele cu culturi ale orizontului traco-anatolian, aspect întărit de o amplă tradiție privind asimilarea târzie a cultului său.

79. Este un fapt de necontestat că orfismul s-a structurat în jurul divinității supreme a lui Dionyssos (Guthrie 1993, pg. 41 și urm.) – le fel stând lucrurile, adăugăm, și cu zalmoxianismul, în măsura în care un asemenea curent a existat și în afara proiecției postfactuale a posterității antice.

80. Ne atrage atenția observația formulată de William K. Guthrie (Guthrie 1993, pg. 42) potrivit căreia episodul dezmembrării lui Orfeu din dispoziția lui Dionyssos (formal gelos pe devoțiunea acestuia pentru Apollo) ar putea reflecta faptul că, în fazele inițiale, sacerdoțiile celor două divinități s-au situat pe poziții concurențiale, cu cel puțin aceeași probabilitate, adăugăm, ne putem afla în fața unei divinități duale.

81. Aceeași tradiție (parțial reflectată și de imnele homerice) le rezervă divinităților Dionyssos și Apollo, ca indice al preluării lor dintr-o altă paradigmă, un același statut special în raport cu Panteonul zeilor olimpicieni, cei doi fiind prezentați drept descendenți divini ai lui Zeus din relații exterioare Panteonului: cu Semele în primul caz, cu Leto în cel de-al doilea.

82. Dintre numeroasele dezvoltări ale temei, Isler-Kerenyi 2007.

83. Procesul este bine atestat pentru epoca preclasică a lumii grecești antice, așa-numita „epocă a tiranilor” (secolele VII-VI î.Hr.) constatând, aproape peste tot în spațiul elenistic, o expansiune majoră a cultului lui Dionyssos (Leveque 1987, pg. 187-188).

84. Guthrie 1993, pg. 43, Strauss-Clay 1996